

Submission 109

Niet-weten als gewetensvraag: Johannes Nomszs drama *Iemant en Niemant* (1768)

Beatrix Dam

Westfälische Wilhelms-Universität, Münster, Duitsland

Hoeveel impact hebben mijn individuele beslissingen en daden op de gemeenschap waar ik bij hoor? Deze ethische vraag is niet pas in de eenentwintigste eeuw relevant als we bijvoorbeeld besluiten om ons wel of niet te vaccineren. In het jaar 1768 gaat Johannes Nomszs drama *Iemant en Niemant* in de Amsterdamse schouwburg in première. Dit toneelstuk laat zien wat er gebeurt als mensen hun eigen handelen proberen los te koppelen van de gemeenschap. Dat doen ze door te beweren dat niet zij, maar 'niemand' iets heeft gedaan. Dan verschijnt 'Niemand' echter zelf ten tonele en moet de figuur opkomen voor alle misdrijven waar anderen geen verantwoordelijkheid voor willen nemen. Door middel van de allegorie wordt hier de abstracte notie van gemeenschap een concreet personage. Als allegorisch figuur verwijst 'Niemand' naar een toneeltraditie die ouder is dan de achttiende eeuw. Nomsz noemt zijn drama dan ook 'zinspel' en verwijst daarmee naar een van de favoriete genres van de rederijkers in de vijftiende en zestiende eeuw. Nomsz heeft het allegorische drama rond 'Niemand' ook niet zelf verzonnen, maar een gelijknamig drama van Isaac Vos uit de zeventiende eeuw herwerkt.

In deze lezing laat ik zien dat de geschiedenis van 'Niemand' zelfs nog verder teruggaat dan Nomsz zich bewust is en begint bij een pamflet uit het jaar 1507 dat het allegorische personage 'Niemand' als beeld introduceert en meteen aan ethische vraagstellingen koppelt. Aan het einde van de vijftiende eeuw wordt deze 'Niemand' voor het toneel geadapteerd door het opbloeiende Engelse renaissance-theater. Van daar 'reist' het Niemandpersonage via Duitse bewerkingen naar Nederland. Door de geschiedenis van 'Niemand' als allegorisch personage door de eeuwen en culturen heen te herleiden, kan ik laten zien hoe het personage bij Nomsz in de achttiende eeuw een specifieke invulling krijgt. In het jaar 1768 gaat het gebruik van de Niemand-allegorie in een toneelstuk namelijk een verbinding aan met verlichtingsdiscoursen die proberen om uit te leggen hoe het geweten werkt. Het menselijke inlevingsvermogen speelt daarbij een centrale rol. Ik laat zien hoe het Niemand-personage als door de eeuwen heen verder ontwikkeld concept bij uitstek geschikt is om de functie van empathie in de gewetensvorming op het podium te laten zien. Op die manier wordt duidelijk hoe literatuur aansluit bij filosofische vraagstukken rond kennis, niet-weten en de ethische impact van het weigeren van kennis.